

Ewa Horyń

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

POETYCKI BYRSKI

Marceli Olma, *Wokół języka poetyckiego Wincentego Byrskiego. Studia ze stylistyki i lingwistyki kulturowej*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2021, 316 s.

Książka autorstwa Marceliego Olmy *Wokół języka poetyckiego Wincentego Byrskiego. Studia ze stylistyki i lingwistyki kulturowej* ukazała się w 2021 roku w Wydawnictwie Naukowym Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Owo interesujące studium filologiczne wpisuje się w nurt badań poświęconych językowi artystycznemu. Monografia przybliży z jednej strony nieznaną szerokiemu gronu odbiorców sylwetkę regionalnego poety – Wincentego Byrskiego (1870–1939)¹, pochodzącego z podbeskidzkiej wsi Kozy, z drugiej stanowi dogłębną analizę językową jego bogatego dorobku literackiego, na który składają się zarówno drukowane, jak i nieopublikowane, rękopiśmienne utwory wierszowane. Teksty te obecnie przechowywane są w Gminnej Bibliotece Publicznej w Kozach. Należy dodatkowo wspomnieć, iż przywołany poeta to również tłumacz nie tylko literatury polskiej na język niemiecki, ale i dzieł poetów niemieckich na język polski, działacz społeczno-polityczny, który przez całe swoje zawodowe życie (40 lat) pracował jako urzędnik austriackich (później polskich) kolei państwowych w Żywcu, Starym Sączu, Stróżach, Zagórzanach, Słotwinie-Brzesku, Trzebini, Krakowie².

Recenzowana monografia liczy 316 stron. Została skomponowana z jedenastu rozdziałów. Tytuł każdego z nich rozpoczyna cytat pochodzący z wybranego wiersza poety. Zgodnie z zamysłem Autora, każdy z rozdziałów zamyka podsumowanie zawierające syntetyczne wnioski wynikające z przeprowadzonych analiz lingwistycznych.

Rozdział pierwszy (*Zagadnienia teoretyczne*, s. 13–25) stanowią rozważania o charakterze teoretycznym. W pierwszej kolejności nasza wiedza

¹ B. Hałat, *Wincenty Byrski – zapomniany poeta*, „Zeszyty Społeczno-Historyczne Gminy Kozy”, Nr 4: 2010, s. 27–48.

² M. Olma, *Matka i ojciec w języku poetyckim Wincentego Byrskiego z Kóz*, „Małopolska”, T. 16: 2004, s. 137.

zostaje poszerzona o ciekawe informacje związane z sylwetką Wincentego Byrskiego. W związku z tym, że książka wpisuje się w nurt badań poświęconych idiolektowi pisarza, w rozdziale tym nie zabrakło danych na temat języka osobniczego jako przedmiotu badań stylistycznych. Badacz omawia przy tym niezbędną literaturę przedmiotową³, a także, zgodnie z poruszaną tematyką, przybliża dodatkowo zagadnienie poświęcone lingwistyce kulturowej wobec swoistości języka poetyckiego. W swoim naukowym wywodzie przywołuje także prace lingwistów, filozofów czy antropologów. Następnie dość szczegółowo wyznacza cel i zakres pracy. Autor jasno deklaruje, iż:

Celem podejmowanych tutaj badań jest analiza językowa spuścizny literackiej Wincentego Byrskiego, którego poezja wyrastająca z założeń rodzimego modernizmu oraz aplikująca techniki impresjonistyczne i symboliczne, znana jest tylko nielicznym czytelnikom (s. 23).

W tej części rozdziału M. Olma dodatkowo stwierdza:

Tematyka tych utworów odsyłająca do wątków biograficznych (motywy małej ojczyzny, rodzinnej wsi oraz rodzinnego domu), obyczajowych, historiozoficznych, patriotycznych i religijnych skłania do objęcia uwagą badawczą warstwy semantyczno-leksykalnej tekstów. Analiza koncentrująca się na środkach stylistycznego wyrazu winna umożliwić językową rekonstrukcję przestrzeni wiejskiej oraz miejskiej z przełomu XIX i XX stulecia, ukazać system preferowanych przez autora wartości, odtworzyć utrwaloną w tekstach poetyckich atmosferę dążeń niepodległościowych oraz odkryć inspiracje literackie, a przede wszystkim źródła językowe, które ukształtowały idiolekt pisarza (s. 23).

Tak więc w zamierzeniu Marceliego Olmy prezentacja zgromadzonego materiału badawczego to analiza językowa bogatej spuścizny literackiej Byrskiego pod kątem najważniejszych wątków skupionych wokół językowego obrazu matki i ojca Byrskiego, rodzinnej wsi, krajobrazu wysokogórskiego, międzywojennego Krakowa, Jasnej Góry, kwestii niepodległościowych, językowej kreacji Chrystusa oraz poetyckiego świata zmysłów.

I tak, część badawczą stanowi 10 rozdziałów. Rozdział drugi (*Nie żądam pochwał, ani poklasku. System językowy oraz leksykon koziańskiego poety*, s. 26–73) inicjuje interesujący wykład M. Olmy na temat cech i zjawisk właściwych systemowi językowemu pisarza – w płaszczyźnie ortograficznej, fonetycznej, fleksyjnej (fleksja rzeczowników, przymiotników, zaimków, imiesłówów odmiennych, czasowników), składniowej oraz słowotwórczej. W dalszej części otrzymujemy również opis osobliwości leksykalnych, które wystąpiły

³ Autor przywołuje prace m.in. S. Gajdy, B. Greszczuk, T. Skubalanki czy E. Sławkowej.

w wierszach poety. M. Olma tworzy słownik osobliwych wyrazów wyekscerpowanych z wierszy Byrskiego. Znajdują się tu historyzmy, wyrazy dawne i przestarzałe, regionalizmy, dialektyzmy i gwaryzmy, wyrazy rzadkie, książkowe i poetyckie oraz neologizmy i neosemantyzmy poetyckie. W celu rzetelnego ustalenia pochodzenia danego wyrazu bądź podania jego znaczenia Badacz posługuje się opracowaniami leksykograficznymi – są to zazwyczaj słowniki ogólne języka polskiego, specjalistyczne, a także gwarowe.

W rozdziale trzecim (*Niepomiernie czuła..., przeważnie ostry i surowy. Matka i ojciec*, s. 74–89) Autor, zgodnie z przyjętym celem pracy, na podstawie zgromadzonych środków wyrazu kreuje obraz obojga rodziców Byrskiego. Najwięcej uwagi skupia jednak na charakterystyce obrazu matki. Ma to zapewne związek z tym, jak sam zaznacza, iż „nie powstał analogiczny zbiór tekstów, który zostałby poświęcony ojcu przez tego podbeskidzkiego literata”⁴. Jak dowiadujemy się z lektury książki, to matka była dla niego najbliższą osobą i to na niej skupiał swoją poetycką uwagę (s. 88).

W rozdziale kolejnym, czwartym (*...jakże bosko było wśród osiedli twych! Rodzinna wieś*, s. 90–109), Badacz swoją uwagę koncentruje na opisie obrazu rodzinnej wsi Byrskiego. Na podstawie zebranego materiału językowego M. Olma w pierwszej kolejności dokonuje rekonstrukcji obrazu wsi, następnie prezentuje obraz domu rodzinnego, by na koniec nakreślić obraz mieszkańców wsi. Jak wynika z przeprowadzonych analiz, zarówno wieś, dom, podgórska przygoda, jak i mieszkańcy zamieszkujący ową osadę, zostali przedstawieni w bardzo pozytywnym świetle. Zgodnie z tym, co pisze M. Olma, Byrskiemu od lat młodości aż do śmierci towarzyszyło „niezaspokojone [...] uczucie nostalgii za rodzinnymi stronami i za wiejskim krajobrazem” (s. 109).

Piąty rozdział (*...na samotnych szczytach..., w tem dumań królestwie... Krajobraz wysokogórski*, s. 110–131) odkrywa przed czytelnikiem obraz przyrody, który został odtworzony za pomocą różnych środków stylistycznych. Znalazły się tu między innymi nazwy geograficzne (zwłaszcza oronimy i hydronimy tatrzańskie), leksyka dotycząca przyrody tatrzańskiej, a więc nazwy formacji skalnych, górskich potoków i jezior, przyrody ożywionej, a także zjawisk atmosferycznych czy żywiołów.

Rozdział szósty (*Zygmunt gra! Międzywojenny Kraków*, s. 132–147) stanowi pewne novum – odzwierciedla bowiem wizerunek miasta – Krakowa – z którym na pewnym etapie życia zawodowego (2 lata) związany był tytułowy poeta. W rozdziale tym zaprezentowane zostały nazwy kojarzone z wizerunkiem Krakowa – nazwy obiektów sakralnych i świeckich (np. Wawel, Zamek Królewski, kościoły, rynek, Sukiennice, Barbakan), a także miejskich terenów zielonych (np. Planty, Błonia, kopiec Kościuszki).

Rozdział siódmy (*O jasny lechickiego szczycie Araratu! Jasna Góra*, s. 148–160) wprowadza czytelnika w sferę sakralną. Jak zaznacza M. Olma, na podstawie

⁴ M. Olma, dz. cyt., s. 148.

zbioru 16 sonetów opatrzonych tytułem *Częstochowa* udało się nie tylko „zaprezentować wygląd jasnogórskiego wzgórze u progu XX stulecia. Opisywane obiekty architektoniczne stały się bowiem pretekstem do przywołania z przeszłości zdarzeń, które się tu rozegrały” (s. 160). W rozdziale tym mamy zawarty opis poetycki Jasnej Góry (klasztoru i zabudowań), a także wizerunek Maryi oraz historii cudownego obrazu.

Inny charakter ma kolejny *ósmym rozdział* prezentowanej książki (*Tak Mars zniszczenie sieje z swej kwadrygi. U progu Niepodległej*, s. 161–182). Został on poświęcony tematyce patriotycznej; to opis twórczości poetyckiej odnoszącej się do „szybkich lat okresu zaborów, a zwłaszcza wydarzeń z lat 1914–1918” (s. 161). Otrzymujemy tu językowy obraz ojczyzny i walk narodu o niepodległość.

Rozdział dziewiąty (*A jak anioł zlecił...imię...Wzmózbóg dano. Językowa kreacja Chrystusa w poemacie „Syn Człowieczy”, s. 183–207*) przynosi zaś opis literackiego wizerunku Chrystusa odtworzonego na podstawie liczącego 444 stron maszynopisu wierszowanego poematu *Syn Człowieczy* autorstwa Byrskiego. Dzieło to „opiewa życie Chrystusa od momentu Zwiastowania do chwili Jego Wniebowstąpienia” (s. 183). Jak wykazał M. Olma, w poemacie znalazło się 70 deskrypcji o różnej postaci formalnej – od jednowyrazowych po zestawienia dwuczłonowe – odnoszące się do Jezusa, a także leksyka wskazująca na Jego boską proveniencję i przymioty (s. 184, 205), w tym opis Jego publicznej działalności.

Dwa ostatnie rozdziały mają odmienny charakter od pozostałych. W rozdziale dziesiątym (*Bławaty ócz, miodne dźwięki, wonne nardy i skwarna mża. Poetycki świat zmysłów*, s. 208–257) został zaprezentowany repertuar nazw związanych z polem semantycznym odsyłającym do świata zmysłów. Są to wrażenia wzrokowe – Autor dokonuje opisu 16 barw. Chodzi tu o kolory: biały, czarny, szary, żółty, złoty, czerwony, niebieski, zielony, różowy, siwy, siny, srebrny, ołowiany, rdzawy, miedziany oraz związany z tęczą. W kolejnych partiach tekstu przybliża słownictwo związane z percepcją słuchową (np. *dźwięk, dźwięczny, dźwięczeń, zadźwięczeń, huczeć, brzmieć*), wrażeniami zapachowymi (np. *woń, aromat, zapach*), smakowymi (np. leksemy *smak, przysmak*, a także nazwy smaków: *słony, gorzki, słodki*) oraz dotykowymi (np. *dotykać, miękki, twardy, gładki, gładki, gładki*).

Rozdział jedenasty (*Wyobraźni rozpinaj jak orzeł swe loty! Poetycki świat porównań*, s. 258–272) to prezentacja struktur porównawczych wyekscerpowanych z wierszy W. Byrskiego, które – jak zaznacza Badacz – „stanowią ważny element obrazowania w jego twórczości poetyckiej” (s. 271). Olma zwraca uwagę na aspekt formalny porównań, stopień rozbudowy linearnej członów porównawczych, szyk członów w obrębie zwrotów porównawczych, a następnie przechodzi do aspektu semantycznego zgromadzonych porównań.

Zakończenie (s. 273–277) oraz bogata *Bibliografia* (s. 283–294), licząca 204 pozycje, zamykają to erudycyjne studium lingwistyczne. Książkę

uzupełniają: streszczenie w języku angielskim, wykaz skrótów, nota bibliograficzna, indeks tytułów utworów Wincentego Byrskiego, a także kilka fotografii, z których jedna przedstawia koziańskiego poetę z okresu międzywojennego, kolejne pokazują rękopisy wierszy, dwie inne rodziną wieś na przełomie XIX i XX wieku.

M. Olma we wstępie swojej pracy pisze:

Praca ta znajdzie być może adresatów wśród badaczy, którzy obejmują swoją uwagę utwory przynależące do literatury pięknej, poddając je oglądowi utrzymanemu w duchu zorientowanych kulturowo nurtów współczesnej lingwistyki [...]. Niewykluczone, iż zamieszczone w proponowanych studiach ustalenia staną się również przyczynkiem do uogólnień poczynionych na gruncie literaturoznawstwa w zakresie środków stylistycznych i sposobów obrazowania preferowanych przez twórców młodopolskich" (s. 24–25).

Autor żywi nadzieję, że po książkę sięgną „pedagodzy, młodzież szkolna, a mieszkańcy Podbeskidzia, zwłaszcza rodzinnej wsi autora, powodowani ciekawością, zajrzą do niej, oceniając we własnym zakresie walory poznawcze i estetyczne przywoływanych w niej wierszy" (s. 25). Lektura tej interesującej książki przekonuje, że M. Olma w pełni zrealizował swoje zamierzenia naukowe. Osiągnął je dzięki bardzo dobrej i wszechstronnej znajomości biografii Byrskiego, która była kluczem do poznania jego warsztatu poetyckiego na wielu płaszczyznach językowych.

Podsumowując, należy jednoznacznie stwierdzić, że monografia M. Olmy poszerza znacznie korpus studiów kontynuujących badania nad językiem osobniczym⁵. Podjęcie przez Autora tak ciekawego zadania pokazuje również, iż wśród lingwistów nadal nieobojętne jest zainteresowanie rozpatrywaną od dziesięcioleci tematyką dotyczącą badań idiolektalnych⁶.

BIBLIOGRAFIA

- H. Borek, *Co możemy wiedzieć o języku osobniczym* [w:] *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1988, s. 15–21
- S. Gajda, *O pojęciu idiolektu* [w:] *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1988, s. 23–34
- B. Greszczuk, *Polska poezja współczesna. Studia stylistyczno-językowe*, Kielce 2015

⁵ Por. V. Machnicka, *Terminologiczno-metodologiczne dyskusje na temat idiolektu oraz idiosyliu*, „*Conversatoria Linguistica*”, R. 4: 2010, s. 121.

⁶ Pierwszą próbą teoretycznych i metodologicznych uogólnień w tym zakresie była publikacja Zenona Klemensiewicza, *Jak charakteryzować język osobniczy*, „*Zagadnienia Literackie*”, 1946, nr 1, s. 43–53; przedruk Toż [w:] Tegoż, *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961, s. 204–214.

- B. Hałat, *Wincenty Byrski – zapomniany poeta*, „Zeszyty Społeczno-Historyczne Gminy Kozy”, Nr 4: 2010, s. 27–48
- Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1988
- Język pisarzy jako problem lingwistyki*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa 2009
- Z. Klemensiewicz, *Jak charakteryzować język osobniczy*, „Zagadnienia Literackie” 1946, nr 1, s. 43–53; przedruk Toż [w:] Tegoż, *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961, s. 204–214
- V. Machnicka, *Terminologiczno-metodologiczne dyskusje na temat idiolektu oraz idiosylu*, „Conversatoria Linguistica”, R. 4: 2010, s. 121–135
- M. Olma, *Matka i ojciec w języku poetyckim Wincentego Byrskiego z Kóz*, „Małopolska” R. 6: 2004, s. 137–150
- Region w kulturze*, red. V. Jaros, B. Łukarska, Częstochowa 2017
- W. Skoczylas, *Podbeskidzka wieś Kozy. Okres od zarania wsi Kozy do 1939 roku*, Kozy 2009
- T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984
- E. Sławkowa, *Tekst literacki w kręgu językoznawstwa*, T. 2, Katowice 2016
- Z dziejów parafii Świętych Szymona i Judy w Kozach*, red. T. Borutka, Kraków 1998